

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

194

OVER

DE SCHRIJFWIJZE VAN EENIGE
ZAMENSTELLINGEN,

IN HET

NEDERLANDSCH.

DOOR

H. KERN.

L

42

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.

1858.

OVER
DE SCHRIJFWIJZE VAN EENIGE
ZAMENSTELLINGEN,
IN HET
NEDERLANDSCH.

194642

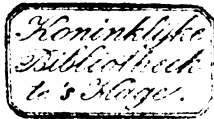
OVER
DE SCHRIJFWIJZE VAN EENIGE
ZAMENSTELLINGEN,

IN HET

NEDERLANDSCH.

DOOR

H. KERN.

UTRECHT,
KEMINK EN ZOON.
1858.

VOORREDE.

De monographie, die ik het publiek aanbied, bevat enkele' opmerkingen en beschouwingen aangaande de zamenstellingen van substantieven met substantieven in onze moedertaal. Ik heb me niet tot taak gesteld, een volledig overzicht van deze zamenstellingen te geven, heb ook niet alle geschilpunten vereffend, of willen vereffenen, die zich bij deze grammatische stof voordoen. Men zal mij dit, hoop ik, ook niet tot een punt van verwijt maken, nu ik eenmaal den lezer verwittigd heb van hetgeen hij in de volgende bladen te zoeken heeft. Eene vlugtige inzage zal den welwillenden lezer overtuigen, dat ik GRIMMS methode en terminologie aangenomen heb, en dus onder eigenlijke en oneigenlijke zamenstelling iets anders versta, dan de Heer BRILL doet in zijne verdienstelijke Nederlandsche Spraakleer § 36 en § 37.

Wie de Deutsche Grammatik II, bl. 406—616 en 934—945 doorleest, zal ontwaren, dat ik aan GRIMM nog meer dan methode en terminologie te danken heb,

maar ook, dat ik hier en daar de zienswijze van den grooten meester niet deel. Nergens heb ik dit laatste uitdrukkelijk vermeld, omdat ieder, die vergelijken wil en kan, het verschil dadelijk uit zich zelve kan opmerken.

Alleen op één hoofdverschil in opvatting wil ik den lezer hier opmerkzaam maken; het bestaat namelijk hierin, dat ik nergens en nimmer in de zamenstelling eene zoogenoemde verbindingsvocaal (*compositions-vocal*) aanneem en wel omdat het bij het vervolgen der taalgeschiedenis blijkt, dat deze vocaal een integrerend deel van het woord is. Eene verbindingsconsonant bestaat er naar mijn inzien evenmin; ook GRIMMS zoogenaamd *unflexivische s*, hoe dynamisch door hem ook opgevat, kan niet als eene eenvoudige compositie-letter gelden. Aan eene mechanische inlassching of tusschenvoeging van letters, die op geen anderen grond berust dan op den *deus ex machina*: welluidendheid, geloof ik nog veel minder.

Behalve naar de boven vermelde afdeeling der Deutsche Grammatik verwijs ik den goedgunstigen lezer ter vergelijking naar BRILLS *Nederl. Spraakleer* § 22, bl. 44 en § 36—40 (2de druk).

Ten slotte uit ik den wensch, dat een' vruchtbare kritiek door dit boekje moge uitgelokt worden.

De volgende onderzoekingen hebben ten doel, iets bij te dragen ter wegneming van de onzekerheid, die in de schrijfwijze van eenige zamenstellingen heerscht. Het is ons niet te doen om de spelling op zich zelve, maar om de verklaring van den vorm, waarin sommige zamenstellingen, waarvan de beide leden zelfstandige naamwoorden zijn, zich vertoonen. Wil men weten, hoe men te schrijven hebbe, *pere-boom* of *perenboom*, *vrouwe-liefde* of *vrouwen-liefde*, *woorde-boek* of *woorden-boek*, dan moet men zich eerst de vraag beantwoord hebben, op welke wijze deze en dergelijke woorden zijn zamengesteld.

De onzekerheid in de schrijfwijze van verscheiden composita is een gevolg van de eigenaardigheid der Nederlandsche taal, om de slot-*n* naauwelijks of niet te laten hooren. Vooreerst toch bevorderde deze eigenschap de verwarring en versmelting van sterke en zwakke declinatie, en hieruit vloeit weêr voort, dat men bij zamenstellingen, wier eerste lid een woord is, eertijds of nog thans tot de zwakke declinatie behorende, oppervlakkig beschouwd, in twijfel blijft, of ze *eigenlijk*, dan wel *oneigenlijk* zijn zamengesteld.

Bij de eigenlijke samenstelling nu staat het eerste of individualiserende woord in zijn' eenvoudige gestalte zonder bijvoeging van casuskenmerken; bij de oneigenlijke daarentegen wordt door een' casus uitgedrukt, in welke grammatische afhankelijkheid het bepalende woord tot het bepaalde staat. Zoo is *dag-licht* eigenlijk, *graven-kroon* oneigenlijk zamengesteld, daar *dag* eenvoudig het thema¹⁾ zonder casusteeken, *graven* de genit. sing. van *graaf* is. Zoo zijn verder *strijd-bijl*, *wijn-flesch*, *wijn-glas*, *konink-rijk*, *land-man*, eigenlijke, *oogen-blik*, *hanen-kam*, *kinder-speelgoed*, *konings-zoon*, *lands-man*, oneigenlijke samenstellingen.

Dat deze twee soorten licht met elkander verwisseld worden, leert de vergelijking met de overige Deutsche dialekten; zoo zeggen wij *dag-licht*, waar de Hoogduitschers *tages-licht* bezigen. Ja, dat zelfs één dialekt in één tijdperk zich niet overal door analogie heeft laten binden, kunnen we opmerken, als we *Zon-dag*, *Maan-dag*, *Donder-dag*, *Vrij-dag*, *Zatur-dag* met *Dings-dag*, *Woens-dag* vergelijken. Wat het Middelnederlandsch tijdperk betreft, daar ontdekt men dezelfde willekeurigheid. In het *Leven ons Heren* vindt men onze tegenwoordige namen der weekdagen nagenoeg geheel terug. Zoo *Sondach* vs. 4732; *Maendach* vs. 1618; *Disendach* vs. 1714 vgg.; *Gonsdach* (voor

1) In ons tegenwoordig Nederlandsch, zoowel als in het Middelnederlandsch, is de nomin. sing. door het verlies der *s* niet meer van het thema (d. i. wortel + afleiding; thema + casusteeken = woord) te onderscheiden. Het Gothisch bezit die *s* nog, ook het Oud-Noordsch gewijzigd als *r*, terwijl de overige Deutsche dialekten dit nominatief-teeken sedert meer dan 12 eeuwen hebben prijsgegeven.

Goensdach) vs. 1742; *Donderdach* vs. 1772. 4751.
Maar *Vriendach* vs. 3866 en 2375:

Alst dach was in goeden Vriendaghe
daarentegen in het vlak voorgaande vers:

Dit was al in goeden Vrinacht.

Saterdach vs. 1329.

Volkomen overeenkomstig met ons taalgebruik is dat van den *Lekenspieghel* (text); daar heeten de weekdagen *Sondach*, *Maendach*, *Dinxdach*, *Woensdach*, *Donredach*, *Vridach*, *Saterdach*. Zie Lek. Sp. I, 10.

In een ander werk, in de zoogenaamde *Natuurkunde van Broeder Gheraert* leest men *Sondach* naast *Sonnendach*; *Maendach* naast *Manendach*; *Dinxendach*, *Dijnsdach* en *Disendach*; *Donderdach* en *Dondersdach*; *Vrijdach* en *Vriendach*. Zonder variant vind ik echter *Woensdach* en *Saterdach*¹⁾.

Het is klaar, dat hier van geen verschil in betekenis tusschen eigenlijke en oneigenlijke zamenstelling sprake kan zijn. Is er ook in sommige zamengestelde woorden onderscheid te vinden tusschen eigenlijke en oneigenlijke zamenstelling, is er ook al eene klasse van eigenlijke composita, die nimmer in oneigenlijke kunnen opgelost worden²⁾, de voornaamste gronden,

1) *Satirsdach* was gebruikelijk in den Nederrijnschen tongval, waarin de *Marienlieder* door w. GRIMM meêgedeeld in HAUPTS Zeitschrift X, gedicht zijn: Zoo op bl. 80, vs. 11:

De allertrûigeste Satirsdach.

Voorts bl. 81 en 57.

2) Dit zijn namelijk diegenen, waarin het eerste lid in dezelfde casusverhouding staat als het tweede. Voorbeelden zullen later gegeven worden.

die onze taal tot de eene of andere wijze van compositie deden overhellen, waren en zijn van rhythmischen en euphonischen aard.

Dat door deze verwisseling van de twee wijzen van zamenstelling, in verband met de boven aangeroerde eigenschap van het Hollandsch om de slot-*n* niet of weinig te laten hooren, het bij eenige woorden hoogst moeilijk wordt, om tē weten, welke wijze van zamenstelling door de taal bedoeld is, zal in het vervolg meer dan eens blijken. Het is ons ook minder te doen, om vaste regelen voor het schrijven der composita te geven, dan wel, om de gebruikelijke uit-*één*lopende schrijfwijzen te verklaren, hier en daar te verdedigen.

We zullen beginnen met de zamenstellingen, wier laatste lid het woord *boom* is; hierin heerscht zooveel verwarring, niet alleen bij ons, maar ook in het Hoogduitsch, dat het wel der moeite waard is het kluwen te ontwarren, of ten minste de oorzaken der verwarring op te sporen.

Om nu een voorbeeld te nemen, moet men *pere-boom* of *peren-boom* schrijven? met andere woorden, is dit eene eigenlijke of oneigenlijke zamenstelling? Aan deze vraag knopen zich andere vast; immers als *pere-boom* eigenlijk gecomponeerd is, wat doet dan de *e* in den uitgang van het eerste woord, terwijl men toch *peer* zegt, niet *pere*? Verder, hoe moet men dan het onbetwistbare *dennen-boom*, *esschen-boom*, *beuken-boom* enz. verklaren?

Laten we zien, welk historisch recht *pere-boom* als eigenlijk, of *peren-boom* als oneigenlijk compositum heeft.

In den Teuthonista vindt men *per-boom* (bij KILIAAN *peer-boom*). Toen ter tijd werd het klaarblijkelijk zamengesteld uit *per*, het verminkte thema ¹⁾ van *pere* (hetwelk in den Teuthonista buiten zamenstelling als eenigste vorm wordt opgegeven) en *boom*. Op dezelfde wijze is *boom* achter het thema gevoegd, volgens den Teuthonista, in *appel-boem*, *ceder-boem*, *kerse-boem*, *not-boem*, *palm-boem*, *pijn-boem*, *pruym-boem*. KILIAAN stemt overeen, behalve dat hij *kerse-boom*, *pruyme-boom* geeft, maar in allen geval zijn dit toch eigenlijk zamengestelden, en hierom is het hier slechts te doen. Afwijkend geeft KILIAAN het eigenlijke *vijghe-boom* tegen het niet eigenlijke *vijghen-boem* in den Teuthonista. Onder de woorden in het eerste lid der zamenstelling worden enkelen sterk verbogen, zooals *appel*, *ceder*, *not* ²⁾, anderen zwak, zooals *kerse*, *palm* ³⁾, *pruym*, *pere*, *vijghe*.

1) Zie hierboven, wat onder thema te verstaan is.

2) *Not*, Ohd. *nuz*, is blijkens den accus. plur. *nuzi*, het Nhd. *nusz*, *nüsze*, het Oud-Noordsche *nyt* en het Schotsche *nit* (voor *nyt*) verbogen geworden naar het Gothisch paradigma *ansts* (vrouwelijke *i*-declinatie). In het Gothisch zou de nominatief *nuts*, het thema *nuti* wezen. Een schoon overblijfsel van de *i* in het thema leeft in onzen uit de schrijftaal gebannen vorm: *neuten*, voor *noten*, voort. Het is opmerkelijk, dat onze tegenwoordige taal de *eu*, als *umlaut* van *o* veel vaker vertoont dan het Mnl., hetwelk in dit opzicht voor ons hedendaagsch gebruik in fijnheid moet onderdoen. Is deze *umlaut* toe te schrijven aan den invloed der Nederlandsch-Saksische tongvallen? Vgl. BRILL, Nederl. Spr. § 12.

3) *Palm* wordt zwak verborgen, o. a. in MAERLANTS Spieg. Hist. I, 7, 48, 35: „Ende brachte van ere palmen een rijs.” Ook

Uit Mnl. schrijvers staan me plaatsen, waar enkele onder deze woorden voorkomen, ten dienste.

Vighe-boom leest men in *Flor. en Blanc.* 2560:

No sicmoer, no cypres,
No vigheboom, no olivier,
No platanus, no castanghier.

Pijnboom komt voor in den *Roman van Limborch* XI, 226:

Enen pijnboom daer binnen stoet.

Ook in *Minnenl.* II, 2563:

Hij seide: „twas onder een pijnboom.”

Zie ook *dBoec van den Houde*, 259; *Lancel.* II, 13501 en 13505.

Voor *pruumboom* kan men inzien *Minnenl.* II, 2569:

Onder een pruumboem was tgeleyde.

Voor *palumboem* VELTH. bl. 13 (I, 10, 32):

By Cadrus staet die palmboem mede.

Bij dit eigenlijk compositum *palmboem* steekt af *palmen-sondach* in *Flor. en Blanc.* 234:

Eens palmensondaechs si genas
Van enen sconen cnapeline.

Doch men gebruikte ook *palm-sondach*, in *Leven ons Heeren* 1504: „Smorghens vroeck waest palmsondach,” en 1614. Dezen laatsten vorm behielden wij.

Om op de boomen terug te komen, voor *oliveboem*

in het volgend capittel vs. 1: „Maria heeft die palmen ontfanen, die sere claer was,” en elders.

sla men na MAERLANTS Spieg. Hist. III, 7, 60, 21 ed. VERWIJS):

Die up thovet hadde ene crone
Van olivebome mede.

Appelboem geeft MEL. STOKE, III, 156: .

Menich appelboem, diere stont.

Naast dit *appelboem* had men een ouder *appeltere* („malus” bij KILIAAN), naar welks meervoud een dorp in Gelderland *Apelleren* genoemd is ¹⁾.

Voeg bij de aangehaalde plaatsen eenige eigenlijke zamenstellingen uit den Staten-Bijbel, o. a. *vijgeboom* Luc. 19, 2 en 5; *olijfboom* Luc. 19, 37; *moerbesieboom* Luc. 17, 6.

Tegenwoordig leest men zoowel *pere-boom* als *peren-boom*, *pruime-boom* en *pruimen-boom*, *kerse-boom* en *kersen-boom*, *vijge-boom* en *vijgen-boom*. Deze verwarring is niet van heden of gisteren, maar van veel ouder dagteekening. Zoo als boven met een enkel woord gezegd is, wordt in den Teuthonista *vijghen-boem* aangegeven, terwijl een Mnl. bron *vighe-boom* vertoont. Evenzoo leest men in den Teuthonista *cy-pressen-boem*, in KILIAAN *cypresse-boom*. Het spreekt van zelve, dat de verwarring, hoe groot ze thans ook wezen moge, door hare oudheid vasten grond

1) Aan het proevend oordeel van kenners onzer oude geographie zij overgelaten, of ook niet *Apeldoorn* een meervoud van een verloren *Apeldor* zijn kan? Door de Angelsaksen althans is naar *apeldor* („een appelboom”) eene plaats *Apuldre*, thans *Apledoore* geheeten. In het Oudn. heeft men *apaldr*, in het Nhd. *affolder*. Zie GRIMM Gr. II, 531. Dat eene plaats aan eene boomsoort haren naam ontleent is niets vreemds.

heeft gekregen en niet door algemeene regelen kan weggecijferd worden. Daar, waar het eerste lid der samenstelling uit een woord bestaat, dat sedert de Middeleeuwen niet in vorm veranderd is, zooals *appel*, *ceder*, *linde*, *pijn* wordt reeds door de uitspraak beslist, welke wijze van samenstelling men te kiezen heeft. In het andere geval, dat een Middelnederlandsch thema bij ons in kortere gestalte verschijnt, zooals *pere*, thans *peer*, *pruyme*, *vighe*, *eike* of *eke*, *kerse*, *persike* enz. is de keus moeilijker. Schrijft men *pere-boom*, *vijge-boom*, *pruime-boom*, *kerse-boom* enz., dan is natuurlijk de *e* in den uitgang van het eerste woord eene herinnering aan de voormalige gestalte, die in samenstellingen voortleeft, doch overigens verwaarloosd is. Zulke sporen van eene oudere gestalte (resp. thema) vindt men bij ons nog tamelijk menigvuldig in samenstelling en afleiding, bijv. in *sterrewiggelaar*, *Boudewijn*, *ooijevaar* (voor *oodebare*), *dageraad*, *bruidegom*, *nachtegaal*, *wegedoorn*, *weegbree* (voor *wegebree*) *vriendelijk* ¹⁾, *dagelijks*, *doodelijk*, e. a.;

1) Dat de *e* niet welluidendheidshalve is ingeschoven, blijkt uit de niet-verharding der *media* op het einde van het eerste lid tot *tenuis*. In *liefelijk* is de *e* klaarblijkelijk ingelascht, nadat de *v* van *lieven* als sluitletter in *f* was overgegaan; zoo staat ook *beeldtenis* voor *beeltenis* en dit weêr voor *beeld-nis*, dit voor *beelde-nis*. Ware de *e* in *vriendelijk* later tusschen gevoegd, men zou *orientelijk* zeggen, even als *beeldtenis*. Van enkele samenstellingen bestaan twee of drie vormen; zoo *golden* in het Mnl. *erderike* (oudste vorm), *ert-rike*, *erte-rike*; bij ons is alleen *aardrijk* (Mnl. *ert-rike*) gebruikelijk. In de vorige eeuw zeide men ook *daat-lijk*, wij alleen *dade-lijk*. *Gevange-nis* en *gevanke-nis* zijn ook twee vormen van gelijke beteekenis, waarvan de eerste de oudste is; thans klinkt de laatste plat.

naast deze oudere gedaante bestaat ook de jongere, en meestal in zamenstellingen van nieuweren datum, doch niet altijd, bijv. *ootmoed* (voor *oodmoed*); *bruiloft* (voor *bruidloft*); *wegdistel*; *spoorweg-dienst*; *dagvaarden* (spreek *dachvaarden*); *nachtwacht*.

Hoezeer men in de besproken woorden de eigenlijke zamenstelling voor de oudste en meest juiste wijze moet aanzien, valt het toch niet te betwijfelen, dat *peren-boom*, *pruimen-boom*, *vijgen-boom* te verdedigen zijn, doch het zijn dan geen zamenstellingen meer, maar zamenkoppelingen van twee woorden, van een substantief en het daartoe behoorende adjectief. *Peren-boom*, *eiken-boom*, *pruimen-boom*, *linden-boom* enz. toch bestaan uit de stoffelijke adjectieven *peren*, *eiken*, *pruimen*, *linden* en het substantief *boom*. Dat deze woorden niets anders dan stoffelijke adjectieven zijn, geen verbogen casus, kan al blijken, als men let op het begrip, door de zamenstelling uitgedrukt. *Peren-boom* immers is niet een boom *van*, of *voor* peren, evenmin als *eiken-boom* een boom *van* of *voor* eiken, maar een boom, die onderscheiden wordt van anderen door het begrip *peer*, een boom, die *peer* (*pirus*) heet. Een geheel ander geval is het, als in het tweede deel der zamenstelling zich een woord bevindt, waartoe het eerste woord in echte genitiefbetrekking staat. *Kersenpit* kan zeer goed „de pit van eene kers” zijn; *lindenblad* „het blad eener linde”; *rozengaard* „een gaard van rozen”; *rozenknop* „de knop van eene roos”.

Deze en dergelijke zamenstellingen zijn ook al oud; zie KILIAAN S. V. *roosengard*, *roosenknoppe*; *Minnenl.* I, 1340:

Die nutschap behaecht hem vele bat,
Dan roesengaert ende bloemenscat.

Van genitiefbetrekking kan echter geen sprake zijn bij *eiken-boom*, *dennen-boom*, enz., want *boom* had, toen deze vormen in gebruik kwamen, zijne oorspronkelijke beteekenis van „stam” verloren, en is thans in de samenstelling bijna een eenvoudig afleidings-element geworden. Immers is het begrip noemenswaardig gewijzigd in *eik* en *eikenboom*, in *linde* en *lindeboom*? Ook eertijds gebruikte men zonder gevoel van verschil de zamengestelde, zoo goed als de niet zamengestelde vormen. In *dBoec van den Houde*, 516 leest men:

Die cedrus, cypres metter pijn
Wiesen te gader al in een.

Daarentegen staat vs. 259 *pinboem*. Een ander bewijs voor de bewering, dat de vormen van boomnamen op *en* slechts stoffelijke adjectieven zijn, ligt in de omstandigheid, dat alle boomnamen met den uitgang *en* een' *umlaut* vertoonen, overal waar de vokaal hiervoor vatbaar is. Zoo'n vokaal bezit *beuken-boom*; daar nu de oudere vorm van ons *beuk*, *boeke* (*Rom. v. Limborch*, X, 68.) is, overeenkomstig met het Ohd. *puocka*, verbogen naar *zunka*, is de *en* in *beuken* hoogst waarschijnlijk als *umlaut* te verklaren; uit een te vermoeden Gothisch *bōkeins* zou een Mnl. *boekijn*, maar Nnl. *beuken* volgen. Allen twijfel hieraan beneemt naar mijn inzien *dennen* (in den Teuthonista *dan* = „abies”); tot dezelfde categorie zullen wel moeten gebracht worden *esschen*, *neuten*, *elzen*¹⁾.

1) Om hedendaagsch *esschen*, ook *neuten*, kan voorzeker verklaard worden uit *esch*, *neut*, die eenmaal in het thema *aski*, *nuti* hadden; zelfs is het mogelijk, dat naast een' vorm *bōka* een

Duidelijk vindt men de stofadjectieven in voorbeelden, als *berken-bezem*; *esschen-boog*; *vuren-hout*; *eiken-stoel*; *dennen-plank*, vergeleken met „houten bezemsteel”; „ivoren boog”; „gouden stoel”; „wageschotten plank”.

De gedurig in aankondigingen der nieuwsbladen voorkomende schrijfwijze *peren boom*, *dennen boom*, *iepen boom* enz. schijnt ook er voor te pleiten, dat zich aan het taalgevoel van onze tijdgenooten deze woorden niet als zamengesteld opdringen; zijn het geen werkelijke zamenstellingen, eigenlijke of oneigenlijke, dan schiet er niets anders over dan ze te houden voor adjectieven.

Voorts schijnt de verwisseling van *en* met *el* onze bewering te staven; naast *not-boom* geeft KILIAAN een *noteltere*. In het Mhd. zien we hetzelfde verschijnsel; voor het oude „Escibach” komt een „Eschenbach” of „Eschelbach” in de plaats. Ja de Mhd. vormen in het algemeen leveren de proef op de som, dat onze opvatting de ware is. In het Mhd. toch is de eigenlijke zamenstelling de meest gebruikelijke, bijv. in *apfel-boum*; *bir-boum*; *buchs-boum*; *ciper-boum*; *elm-boum*; *hasel-boum*; *kers- of kerse-boum*; *kin-boum*; *mel-boum*; *mülber-boum*; *nuz-boum*; *palm-boum*; *pher-sich-boum*; *pin- of pine-boum*; *rose-boum*; *smer-boum*:

andere, *bóki* of *bókja* gestaan heeft, zooals inderdaad de Ags. vorm is (*béc*, Eng. *beech*). Maar waar blijft men dan met *den*, waarvoor Ohd. *tanna*; Nhd. *tanne*; Teuthonista *dan* heeft? Ohd. *tenna* is in den Teuthonista *dennen*. Hieruit volgt, dat *dennen* een stoffelijk adjectief zijn moet, en dat *esschen*, *elzen*, *neuten*, *beuken* adjectieven zijn kunnen. Ons hedendaagsch *den* is verkeerdelijk uit *dennen* geabstraheerd.

tan-boum; enz. Daarentegen zijn blijkbaar niet eigenlijk zamengesteld *palmen boum* (naast *palm-boum*), *vigen boum* (naast *vig-boum*), *eschen boum* en anderen. *Palmen*, *vigen*, (doch niet *eschen*) zouden naamvallen kunnen zijn, maar ook stoffelijke adjectieven, daar deze in Mhd. zoowel op *en*, als op *in* uitgaan, en men dus evenzeer *eschen*, als *eschin* gebruiken kan. Dat nu in verbinding met *boum* ons *palmen*, *vigen*, *eschen* stoffelijke adjectieven zijn moeten, blijkt zonneklaar uit het gebruikelijke *iwîn boum*, Nhd. *eiben baum*. Ook *eschen* kan geen casusvorm zijn, daar *asch* = *esch* slechts sterk verbogen wordt.

Of nu in verbinding met *woud*, *laan* en synonymen, de voorgevoegde boomnamen als substantief of adjectief dienen opgevat te worden, willen we voorloopig onbeslist laten. In *eikenwoud*, *ijpenlaan*, *dennenbosch*¹⁾ is een adjectief *eiken*, enz. minder passend, dan een genit. plur. der boomnamen. In namen van plaatsen, en personen naar eene plaats genoemd, dus in zeer oude woorden, is de eigenlijke zamenstelling de meest gebruikelijke; zoo *Bókholt* (d. i. beukenbosch; Ohd. *buochholz*); Ohd. *Buohlôh*; *Eekloo* (d. i. eikenwoud); Nhd. *Eschlohe*; in de familienamen *van Boekhoven*; *te Boekhorst*; *van Doornbosch*; *van Berkhout*; *van den Eekhout*. Daarentegen kunnen als oneigenlijke zamenstellingen, of zamenkoppelingen van adjectief

1) Vormen als *eikewoud*, *ijpelaan* en dergelijken bij de meeste schrijvers der 17^e en 18^e eeuw zijn maar schijnbaar eigenlijk zamengesteld, daar de *n* in deze woorden evenzeer thuis behoorde, als in *gouden* = „aureus,” in Holland zoowel thans, als in de 17de eeuw, als *goude* gesproken, toen ook geschreven.

met substantief, de familienamen *Elsenhorst*; *Beukenhorst* (d. i. beukenwoud) beschouwd worden. Een Ohd. plaatsnaam *Buochínwílari* bestaat duidelijk uit een adjectief *buochín*, beuken, en *wílari*, d. i. „hoeve”. Is nu een „fagea villa” (*Buochínwílari*) niet aanstootelijk, een „fagea silva” (*Beukenhorst*) zal dan evenmin met den taalgeest in strijd zijn. Ook in het Latijn kan men „*lucus fageus*” zeggen ¹⁾. Nu werden deze adjectieven op *en*, Mnl. *ijn*, wel is waar alleen gebruikt om de stof, waaruit iets gemaakt is, te kennen te geven, maar ze kregen allengs een ruimeren zin. Ons adjectief *beuken* wordt overigens in het Latijn even goed door „*fageus*” uitgedrukt, als ons *gouden* door „*aureus*”.

Minder ingewikkeld dan bij de zamenstellingen, waarvan het eerste lid uit een' boomnaam, of het laatste uit het woord *boom* bestaat, is het vraagstuk bij andere zamenstellingen, wier eerste lid een vroeger of thans nog zwak verbogen substantief is; zoo'n substantief wordt door sommigen met *en*, door anderen met *e* in den uitgang geschreven. Bedoelde zamenstellingen zijn — om voorbeelden te kiezen uit woorden van het mannelijk, van het vrouwelijk en van het onzijdig geslacht — *hanen-kam*, *vrouwen-liefde*, *harten-roover*, door sommigen *hane-kam*, *vrouweliefde*, *harte-roover* geschreven.

1) In den schotschen tongval van ROBERT BURNS vind ik insgelijks *birken wood*, *birken shaw* = berken boschje.

Het pleit wordt spoedig beslist door de in dit geval bewijzende analogie. Even zoo goed als zonder tegenspraak *ezels-kop*, *meisjes-hart*, *kinder-spielgoed*, *gekskap*¹⁾ gezegd en geschreven wordt, moet men *hanen-kam*, *vrouwen-liefde*, *harten-roover*, *narren-kap* schrijven. Wat toch is formeel het verschil tussehen *ezels-kop* en *hanen-kam*? Alleen dit, dat *ezel* sterk verbogen wordt, d. i. in den genit. sing. *s* heeft, *haan* (*hane*) den zwakken genitief, d. i. *-en* bezat. Nog duidelijker spreekt *geks-kap*, vergeleken met *narren-kap*. Zoo had ook het vrouwelijke *vrouw* (*vrouwe*) en het onzijdige *hart*, (ook vrouwelijk: *harte*) den genitief *vrouwen*, *harten*.

Wanneer nu ook soms het eerste deel der zamenstelling geen genitief van het enkelvoud, maar van het meervoud is, dan komt er in den vorm toch geen verandering, daar ook de zwakke genit. pluralis op *-en* uitging. *Franken-land*, *nonnen-klooster*, *harten-bedwinger* zijn oneigenlijke zamenstellingen met een genitief van het meervoud, zooals uit den zin blijkt²⁾.

1) In HOOFTS *Warenar* (ed. DE VRIES) bl. 31 komt het *gecxkap* geschreven voor.

2) Één en hetzelfde woord kan naar gelang van omstandigheden, hetzij met een genit. singul. hetzij met een genit. plur. zamengesteld zijn. Zegt men: „mijn *hartenroover*,” dan bedoelt men daarmee: de roover van mijn hart; daarentegen is in de uitdrukking: „die jongman is een *hartenroover*,” de bedoeling: „een roover der *harten*.” Als het eerste lid een sterk verbogen substantief is, vallen de beide genitiefvormen natuurlijk niet in elkaar; *kinder-spielgoed* is: „spielgoed voor kinderen;” *kinds-deel*: „het deel van één, van elk kind;” *kinds-kind* is: een kind van een kind.

Dat nu in deze samenstellingen de genitiefuitgangen *-en* soms door *e* worden weêrgegeven, kan geen bevreemding baren, als men let op de vluchtige natuur der slot-*n* in het Nederlandsch, bepaaldelijk in den Hollandschen tongval. We zullen straks door voorbeelden aantonen, dat behoud of wegval der *n* een' zuiver phonetischen grond hadden. Behalve de reeds gegeven samenstellingen, mogen hier tot nadere vergelijking twee rijen volgen, waarin woorden met sterke verbuiging eenerzijds, met zwakke anderzijds, het eerste lid der samenstelling uitmaken:

mans-gewaad	vrouwen-rok
jongens-jaren	knapen-leeftijd
konings-zoon	menschen-zoon
konings-plein	prinsen-gracht
zwijsn-hoofd } kalfs-kop }	ossen-kop
arends-neus	hazen-mond
varkens-muil	apen-gezicht
kalfs-vel	slangen-vel
keizers-kroon	graven-kroon
gods-dienst	{ heeren-dienst vroom-dienst, (van vroom = heer)
krijgsmans-stand	boeren-stand
krijgsmans-leven	boeren-leven
(aeps-rock WARENAR bl. 58	apen-rokje, bij ons)
Nam. v. planten. {	{ hanen-poot
	{ duiven-poot
	leeuwen-bek
{ kalfs-snuut reigers-bek ooijevaars-bek }	

Namen van planten.	{	honds-tong	ossen-tong
	{	egels-kop	slangen-kop
	{	arends-klaauw	{ leeuwen-klaauw
	{	boks-baard	{ beren-klaauw
	{	monniks-kap	geiten-baard
	{	haviks-kruid	narren-kap
	{	mans-oor	{ biggen-kruid
		honds-tand	{ slangen-kruid
			vrouwen-tong
			{ slangen-staart
			{ hazen-staart.
		sterke gen. plur.	zwakke gen. plur.
		in	in
{		kleër-maker	kisten-maker
{		kinder-vriend	menschen-vriend
{		Dene-marken	Franken-land.

In het Middelnederlandsch is het aantal van dergelijke zamenstellingen zeer groot. Behalve de als werkelijke composita optredende, vroeger reeds genoemde *Manendach*, *Sonnendach*, *Disendach*, *Woensdach*, *Dondersdach*, *Vriendach* vindt men oneigenlijke composita, waarin de band der zamenstelling nog zwak is; dikwijls is het moeilijk te zeggen, of het in de meening der sprekenden lag, de twee woorden als zamengesteld, dan wel als twee naast elkaar staande woorden, die in casusbetrekking tot elkaar staan, te beschouwen. Zoo leest men *Roman v. Limborch* V, 1382:

Seide: „her ridder troest u wel,
 Nie en was vrouwen herte soe fel,
 Men verwonse met dogeden wale.”

Ook *Lek. Sp.* III, 3, 1216:

Gheselschap van ghesellen
Die vrouwen ere gherne quellen.

In *Kar. de Gr. (Rom. der Lorr.)* II, 134:

So dat si ten naesten Meye
Metten voglen gescreye
Porren mogen sekerlike.

In *Reinaert* (ed. WILLEMS) 1235:

Ter goeder tijt heeft nu gestaen
Mijn strec: ic hebber met gevaen
Den hoenre dief, na minen wane.

In *Lek. Sp.* I, 8, 3:

Dit firmament, dat si u cont,
Is al ommegeande ront,
Binnen hol, als een eys dop.

In de inleiding van het III^{de} boek van dit gedicht
vs. 32:

Daer bi spruut, als wi lesen.
Wijsheit uter Gods vresen.

In deze staaltjes, die men licht uit elk Mnl. werk vermeerderen kan, is de zamenstelling nog niet zóó innig, of men zou zonder merkbare verandering in den zin kunnen oplossen *vrouwen herte* in: „het hart eener vrouw”; *vrouwen ere* in: „de eer eener vrouw”; *voglen gescreye* in: „het geschal der vogels”; *hoenre dief* in: „de dief der hoenders”; enz. Het meer of minder innige der zamenstelling hangt — we merkten het hier boven al op — af van de bedoeling der sprekenden; bijv. zei men in het algemeen: „Reinaert is een hoenderdief”, d. i. „hij steelt hoenders, is een dief van hoenders”, dan zou *hoender-dief* meer van

eene zamenstelling hebben, dan op de aangehaalde plaats, waar gemeend wordt, dat Reinaert de dief van *de* (des priesters) hoenders is. Hoorde men iemand spreken, men zou uit het accent, dat hij gebruikte, kunnen opmaken, of hij zamenstelling bedoelde of niet.

Voorbeelden van meer innige zamenstelling zijn *nonnencleet* in *Lancel.* II, 8234:

Dabdisse beval dat men hare
Nonnencleder brochte dare¹⁾.

Zoo in MEL. STOKE, III, 562:

Vrouwen raet de heeft ghescant
Den Grave van Loon ende sijn wijf.

In *Winter ende Somer*, 51:

Al en es daer ghenen *voghelen sanc*.

In MAERLANTS Spieg. Hist. I, 7, 49, 29:

Als hare *menscen troest* ontfaert,
Riep soe up Gode ende mesbaert.

1) Niet alleen oneigenlijke zamenstellingen, maar ook twee woorden, die in zekere grammatische verhouding tot elkaar stonden, werden in het Mnl. even als bij ons, doorgaans zamengekoppeld en als één woord geschreven; *goeder tieren*, eigenlijk twee genitieven, werden zóó geheel en al als één woord beschouwd, dat men eene afleiding *goeder-tierheit*, *goedertierenheit* kon vormen. De eenheid van het begrip door de twee woorden uitgedrukt had ten gevolge, dat men ze als één beschouwde, en met één hoofdaccent voorzag. Thans schrijft men de met *aller* versterkte superlatieven altijd met dit *aller* verbonden; of dit juist is, betwijfel ik, daar in *állertiéfst*, *állerbést*, *álleraárdigst* zoo goed twee hoofdaccenten gehoord worden, als in *de bestórmíng der stádt*, in *díler óógen* enz.

De variant geeft hier *menschelic*.

In hetzelfde werk, III, 8, 37, 29:

Batilt was, alse wijt horen,
Ute *Sassenlant* geboren,
Van hoghen *coninx* *geslachte*.

In *Wapene Martijn* (ed. VERWIJS) 107:

Wat sal seghel ende was,
Ende brieve, die ghewagen das
Van dat *lantsheren* gheven?

In *Belg. Mus.* X, bl. 69 (Sproke IV, 153):

Hi was ghewapent van lazure
Met .ii. *ramshorne(n)* van goude.

In MEL. STROKE, VIII, 301:

„Nu toe metter vaert,
„Hannin, Pieter ende Gheraert,
„Laat ons winnen dit *crayen nist*.

Onder dit *kraaijennest* wordt de belegerde stad verstaan.

Voor de innige zamenstelling in het telkens voorkomende *doemsdach* legge getuigenis af, o. a. *Lek. Sp.* IV, 9, 93:

Jeghen den eyseliken doemsdach,
Dien al de werelt duchten mach.

Hoe duidelijk nu ook meestal de oneigenlijke zamenstelling in het Mnl. van de eigenlijke herkend wordt, komen er toch ook gevallen voor, dat de in den genitief van het enkel- en meervoud der zwakke substantieven behorende *n* in rede of schrift uitviel, en omgekeerd werd ingevoegd, waar ze niet thuis hoorde, namelijk in den genit. plur. van de mannelijke en onzijdige woorden der sterke declinatie. Zoo staat

hier en daar *sonne-scede* voor *sonnen-scede* (wij hebben het oneigenlijke compositum vernieuwerwetscht in: zons-ondergang); *sonne-scijn* voor *sonnen-scijn*; voor *hoeren-sone* leest men in *Ferguut*, 397:

Ja, seit hi, quaet hoere sone
Wildi wesen ridders genoot?

Dat de genitief gevorderd wordt, blijkt uit het veelvuldige *coninxs-kint*, *coninx-dochterken*, *menscen-sone*, *puten-sone* enz.

Ook ons hedendaagsch *boeren-zoon* behoort tot dezelfde klasse, daar *boer* zwak moet verbogen geweest zijn, blijkens het Ohd. *gabúro* (te onderscheiden van *gabúr*); Mhd. *gebüre*, *búr*; Mnl. *gebuur* (d. i. „boer”, MAERLANTS Spieg. Hist. I, 6, 15, 32) en Nhd. *bauer*.

De neiging tot weglating der *n* nam zóó de overhand, dat men in de 17de eeuw bij de Hollandsche dichters in den regel de *n* weggeworpen ziet; dat evenwel oneigenlijke zamenstelling bedoeld is, blijkt uit het weêr opduiken der *n* tusschen twee vocalen. Waarom zou men ook niet *nonne-kleet* schrijven in plaats van *nonnen-kleet*, daar men toch ook *goude* voor *gouden*, *Weste-wind* voor *Westen-wind* schreef? Naast dit *nonne-kleet* ziet men *nonnen-outer*. Bij sommigen is er in het geheel geen regelmaat te bespeuren; v. BEAUMONT geeft VI, 40; 6 (ed. TIDEMAN):

Is dat niet een Poëten trek?

In I, 18, 6:

Brandt door het minnen vyer

(d. i. vuur der minne).

Naast *hase-bouten*, VI, 80, 16 vindt ge *ossen-krib* XII, 52.

Eene bevestiging van den regel, dat de *n* overal wegvalt behalve tusschen twee vocalen, zie ik in de volgende regels van OUDAENS *Johanna Grey* 1):

Och, doet een Nero hier weêr mensche toortzen braân!
Hoe rookt het mensche-vuur! d'ontmensten Africaan
Die aan d'ontmensten dis aan mensche-bouten peuzelt,
Die mensche-buyk opscheurd, en mensche-pens ontreizelt,
En 't mensche-vet in 't vuur, en 't menschen-ingewand
In 't mensche-bakkes kletst, en mensche-schenkels plant,
En mensehe-koppen snoert aan droogde mensche-pezen,
Om voor den mensche-droes een mensche-kerk te wezen,
Daar 't mensche-schedel-dak bedekt het mensche-leer,
Die mensche-rompen rolt langs mensche-trappen neer;
Gevoeld zijn menschlijkheyd, hoezeer ontmenscht, vertzagen.
En laat zich hier de kroon van mensche moord ont dragen.

Genoeg; ik twijfel er aan, of er in onze gansche litteratuur regels gevonden worden, zóó gedrochtelijk en smakeloos, en zóó geschikt voor ons oogmerk tevens. Bijna al de consonanten van het alphabet komen voor na de *e* van *mensche* en stooten de *n* weg, maar een vocaal duldt de *n*, namelijk de *i* in *menschen-ingewand*.

Op dezen regel komen zeker uitzonderingen voor; misschien behielden sommige schrijvers de *n* ook zonder acht te geven op de volgende letter, als het eerste lid een woord was, dat nog in de 17de eeuw met een'

1) Aangehaald naar HOFDIJKS *Nederl. letterkunde*, bl. 267. Het is kennelijk eene navolging of naäping van een stuk in den reizang der Peloponnesers in VONDELS *Palamedes*, op het einde van het tweede bedrijf, waar deze zamenstellingen voorkomen: *menschenhoofden*; *menschen ongeltorts*; *menschen bloet*; *menschen ingewant*; *menschen darrem*; *menschenhuit*. In al deze woorden is de slot-*n* van *menschen* behouden; overigens worden ze nu eens aan, dan weêr van elkander geschreven.

zwakken genitief voorzien was. Althans uit HOOFT heb ik opgeteekend *boden broot* (*boónbroot*), *princen hof*, daarentegen *haene veer*, *hase bout*. Doch mocht dit ook al bij sommigen regel geweest zijn, zeker niet bij allen, want OUDAENS *mensche* komen meestal in de verminkte gestalte, zonder *n*, voor, en toch werd *mensch* zwak verbogen, even als nu nog gebruikelijk is. Consequent in de weglating der *n* in de oneigenlijke zamenstelling is ook ROTGANS in zijne *Boere-kermis* (naar den Amsterdamschen druk van SCHOONENBURG 1735). Zie hier een lijstje van de meeste in dit gedicht voorkomende zamenstellingen:

beere-pooten; luize-markt; boere-zeun; hane-veer; poppe-kas; hane-kam; minne-vier; minne-spel; vrouwe-rok; zwijne-jagt; luize-zalf; boere-kleëren; geite-baardt. Dit is daarom consequent, omdat ROTGANS ook: *zilver* knopen; *saaje* wambes; *ingevalle* koonen; *eige* schaduw; *verscheide* van natuur; *ongebonde* zeden; *papiere* kroon; *keuke* zwijn — schrijft. Geheel zonder reden echter wisselt *papiere kroon* met *houten scepter* op bl. 34; *gouden bel* op bl. 7 met *zilver bel* op bl. 9 af.

Uit de meêgedeelde proeven blijkt genoegzaam, dat het taal- of liever schrijf-gebruik van de dichters der 17de eeuw ons niet de wet kan stellen. In de schrijftaal onzer eeuw heeft de *n* weêr aanmerkelijk meer grond gekregen en het moge dan ook al waar zijn, dat ze niet door alle Nederlandsch-sprekenden wordt uitgesproken, dat ze in sommige gevallen, bijv. in den datief van het enkel- en meervoud, den accusatief van het enkelvoud des lidwoords, in *den* zelden gehoord wordt, het meerendeel van het schrijvend publiek zal

toch niet gaarne die letter weglaten. Aan diegenen, welke *den* wilden afgeschaft zien, — zou men kunnen vragen, wat ze zouden antwoorden, als de een of ander overal *den*, in plaats van *de* wilde invoeren? Het is volkomen waar, dat *de* en *den* in de spreektaal verwisseld worden, maar beide vormen bestaan en worden gehoord in den mond der Nederlanders, met uitzondering van hen, die eene gewestelijke Hollandsche uitspraak hebben. Het algemeen houdt dan ook de schrijfwijze *den* vast; minder algemeen is het, in de verkleinwoordjes op *tjen* en *jen* de *n* te behouden, en toch zal men in dit punt BILDERDIJK en den zijnen de eer der consequentie moeten toekennen.

Om nu tot ons onderwerp, de oneigenlijke zamenstellingen, wier eerste lid een eertijds of thans zwak verbogen substantief in den genitief is, terug te komen, hierin mag men, mijns inziens, het gebruik der *n* tot regel stellen. Eene uitzondering op den regel kunnen maken die zamenstellingen, die volgens de analogie niet bepaald als oneigenlijk behooren opgevat te worden; zoo schijnt *zonne-licht*, *zonne-schijn* verkieselijker dan *zonnen-licht*, *zonnen-schijn*, omdat men ook *dag-licht* zegt; ook *mane-schijn*, hoewel eenmaal oneigenlijk zamengesteld, kan in dezen vorm voor eigenlijke zamenstelling gehouden worden.

Tot de soort der oneigenlijke zamenstellingen zijn ook de zoodanigen te brengen, waarin het eerste lid een verwantschapswoord op *r*, *vader*, *moeder*, *broeder*, *zuster*, *dochter*, *zwager* is. Uit den vorm is evenwel het bewijs niet te putten, om redenen, die later ontvouwd zullen worden. In *vader-land*, dat uiterlijk even

goed eigenlijk, als oneigenlijk zamengesteld zijn kan, zal men het eerste gedeelte, *vader*, voor een' genitief van het enkelvoud houden, als men er op let, dat *Franken*, in *Frankenland*, en *Dene* in *Denemarken* genitieven van het meervoud zijn. *Moeder* in *moederweelde*, zal wel evenzeer een genit. sing. wezen, als *knapen* in *knapen-vreugde*, en *jongelings* in *jongelingsvuur*. *Broeder-hart* en *zuster-hart* komen overeen met *jongelings-hart*, *leeuwen-hart* en *vrouwen-hart*; *dochter-plicht* met *krijgsmans-plicht*.

Dat de verwantschapswoorden op *r* in deze en andere oneigenlijke zamenstellingen geen genitief-*s* vertoonen, vindt zijne reden daarin, dat ze vroeger in het Oud- en Middelhoogduitsch, in het Oud-Saksisch, Angel-Saksisch, meestal in het Oudnoordsch, in het Middelnederlandsch de genitief-*s* na *r* missen. Zie over de Mnl. genitiefvormen HUYDECOPER op MELIS STOKE I, bl. 158—162; en vgl. het hierbij gevoegde aanhangsel.

Dat in Mnl. werken, vooral in de latere, de genitief van bewuste woorden op *s* voorkomt, is een bekend feit; of die *s* later toegevoegd is naar valsche analogie, dan of er altoos een genitief-vorm op *s* naast den gewonen bestaan heeft, laat ik aan meer ervaren kenners onzer middeleeuwsche letterkunde over.

De meeste dezer genitieven zijn echter zonder twijfel aan de afschrijvers te wijten, voornamelijk in werken, die doorgaans den vorm zonder *s* vertoonen. Als voorbeelden voor de verbuiging op *s* mogen dienen de volgende plaatsen uit *Minnenloep* I, 561:

Altois studeerde si ende las
Die wile si was in svadershoff.

Alsmede I, 703. 1915.

Op eene andere plaats van hetzelfde werk II, 1474:

Die coninc die daar droech die croen,

Hadde eens broeders Zoon

geeft het andere handschrift: *enen broederzoon* ¹⁾. Volgen we de laatste lezing, dan is *broederzoon* een compositum; en indien voor DIRC POTTERS taalgebruik de vorm *vaders* (dus ook *broeders*, *moeders* enz.) vast staat, — wat men uit de overeenstemming der handschriften op de drie eerst aangehaalde plaatsen bijna zeker durft opmaken, — dan kan men het besluit trekken, dat de genitief-vorm zonder *s* zich nog in de compositie heeft staande gehouden, toen hij daar buiten in onbruik was geraakt.

Onze tegenwoordige gangbare zamenkoppelingen *vaders-broër*, *moeders-broër*, *zusterskind*, *dochtersman* enz. kunnen niet voor zamengesteld doorgaan en dragen nog duidelijk het karakter van niet-zamenstelling aan zich. Het accent scheidt ze van wezenlijke, hetzij eigenlijke, hetzij oneigenlijke zamenstellingen, als *móederweelde*, *vrouwentrouw*, *Gódsvrucht*, *kráchtsontwikkeling* en anderen.

Terwijl in *moeder*, *zuster*, *dochter* de *s* juist het teeken van niet-zamenstelling is, vertoont ze zich in

1) Behalve door *eens broeders zoon* en *een broederzoon* kan men hetzelfde uitdrukken door *een broeder zoon*. Zoo gewoonlijk in de oudere werken, o. a. in *Reinaert*, 178:

Doe spranc op Grimbert, die das,

Die Reinaerts broeder sone was.

Hier staan *broeder* en *sone* niet alleen op schrift, maar ook in de gedachte geheel op zich zelve.

andere vrouwelijke woorden bijna uitsluitend in zamenstelling, zelden daar buiten. *Vrouwspersoon, bruidsjongen, wêreldsgезинdheid* en dergelijken zijn echter eigenlijke zamenstellingen en geven zich als zoodanig tegenover *moedersbróer, zusterskind, dochtersmán* te kennen. De *s* in *vrouws, bruids, werelds* is niets anders, dan het mannelijke genitiefteeken, ook op vrouwelijke woorden toegepast. Natuurlijk wordt de *s* meestal in de zamenstelling gebruikt, omdat buiten de zamenstelling de genitief van een vrouwelijk woord door andere middelen, praeposities en lidwoorden kan uitgedrukt worden; ook bij woorden der zwakke declinatie was de *s* overtollig; toen deze verviel behandelde men enkele woorden, zooals *vrouw*, geheel en al, alsof ze altijd sterk verbogen waren geweest. — De *s* bleef niet uitsluitend het eigendom der zamenstelling; *des werelds, des tijds, des arbeids* kunnen dat getuigen ¹⁾).

Naast de vormen op *s* blijven die op *en* voortbestaan in de zamenstelling van *vrouw*; zoo als in *vrouwenkleed, vrouwenbeeld* enz., die toch wegens *manskleëren, mansportret, dameskleed* gevaar liepen in *vrouwskleed, vrouwsbeeld* over te gaan.

Ook eigenlijke zamenstelling kan en moet blijven,

1) In het Mnl. en de taal der 17de eeuw was de *s* bij vrouwelijke woorden nog veel meer in zwang. SCHMELLER in zijne: „synopsis grammatica” achter het glossaar op den Heliand, bl. 174 haalt uit een Nederlandsch brevier de genitieven *des werelts, des maghets, des reinicheits, des joncfrouwes* (sic) aan. In het Ouds. *weroldes* is de *s* een overblijfsel van den ouden genitiefvorm, maar of onze *s* in *werelds* daarmée gelijk te stellen is, blijft voors hands onzeker.

waar het begrip dit vordert; voor *vrouwmensch* kan niet *vrouwenmensch* of *vrouwsmensch* gebezigd worden, want *vrouwmensch* is een „vrouwelijk mensch,” een mensch nader gewijzigd en bepaald door de attributen, die men aan het begrip „vrouw” toekent. Daarentegen vordert de gewoonte *vrouwspersoon*, even als men ook zegt: „de persoon van N. N.,” maar nooit „de mensch van N. N.” Wel is waar zou men voor *vrouwspersoon* een *vrouwpersoon* kunnen denken en gebruiken; want de oneigenlijke zamenstelling kan overal (behalve waar men een conventioneel onderscheid tusschen eigenlijk en oneigenlijk compositum gemaakt heeft) door eene eigenlijke worden uitgedrukt, maar eene eigenlijke niet altijd door eene oneigenlijke; namelijk in die gevallen niet, waar het eerste en het laatste lid der zamenstelling in dezelfde casusverhouding staan, zooals met *vrouwmensch*, *pijnboom*, *rund-vee*, *koebeest* het geval is.

Na in het algemeen de oneigenlijke composita en hunne schrijfwijze besproken te hebben, gaan we over tot eene bijzondere soort van oneigenlijke zamenstellingen, namelijk tot diegenen, wier eerste lid een genit. plur. is van een woord, behoorende tot de sterke mannelijke en onzijdige declinatie.

Zulke zamenstellingen zijn *vogelen-zang* (of *vogelezang*?); *woorden-boek* (of *woorde-boek*?) *dieren-plager* (of *diere-plager*?), *hoeden-maker* (of *hoede-maker*?) enz.

Dat deze zamenstellingen geene eigenlijke zijn, blijkt op het eerste gezicht door dat de zachte slot-

letter van het eerste woord niet in eene scherpe is overgegaan daar, waar er gelegenheid toe was, als in *woorde-boek* ¹⁾). Waar deze gelegenheid niet bestaat, als bijv. in *vogele-zang* beslist toch de analogie. Is de *e* nu niet euphonisch, ze is evenmin een overblijfsel van den ouden woordvorm, want de mannelijke en onzijdige woorden der sterke declinatie, welke hun thema op *a* eindigden (naar GRIMMS indeeling tot de 1ste en 2de declinatie behooren) verliezen hun *a* in eigenlijke zamenstelling doorgaans ²⁾), bijv. *vischnet*, *dagvaart*, *schatgraver*, *boomstam*, *droomgezicht*, *korenzolder*, *broodbakker*, *rundvleesch*, *woordregister* e. a.

Staat het vast, dat de zamenstelling een' oneigenlijke is, dan rijst de vraag, of men *vogelen-*, dan wel *vogele-zang*, *woorden-* dan wel *woorde-boek* te schrijven hebbe? Daar nu *vogele*, *woorde*, *diere*, *hoede* de genitief van het meervoud in de oudere, *vogelen*, *woorden*, *dieren*, *hoeden* de genitief in de nieuwere taal is, reduceert zich de vraag hierop, of men bij bedoelde zamenstellingen den ouden of den nieuwen genitiefvorm moet gebruiken? Als analogie alleen gebieden kan, dan is ontwijfelbaar *vogele-zang*, *woordeboek* te verkiezen; want men zegt immers ook *kinder-spel*, *hoender-dief*, *rader-werk*, *blader-rijk*, *eijer-struif*, *kleeder-pracht*, waarin overal de oude genitief *kinder*, *hoender*, *rader* enz., niet de nieuwe *kinderen* of *kinders*, *hoenderen* of *hoenders*, enz. zich vertoont. Streng

1) Vgl. de noot op bl. 8.

2) Dit had reeds vroeg plaats, vóór het middeleeuwsche tijdperk. Slechts een uiterst gering aantal zamenstellingen redde de *a* in den vorm van eene doffe *e*. Vgl. bl. 8.

consequent zou dus ook *vogele-zang*, *woorde-boek*, *diere-plager*, *hoede-maker* te schrijven zijn?

Maar, als men, niettegenstaande de consequentie den ouden genitief op *e* eischt, overweegt, dat het gebruik van den nieuweren genitiefvorm op zich zelve genomen onberispelijk is¹⁾, en men in het Mnl. reeds dikwijls in de genoemde declinatie, verwarring tusschen *e* en *en* aantreft, dan zal men, dunkt me, de invoering van den tegenwoordigen genitief wenschelijk vinden. Het gemak voor de schrijvenden, die toch voor verreweg het geringste deel Germanisten zijn, zal den uitslag geven. De inconsequentie van *kinderspel* naast *woordenboek* te schrijven is immers alleen voor den Nederlandsche-taalvorscher voelbaar, en deze zal gaarne ter wille van het algemeen de consequentie aan het gemak opofferen, wel wetende, dat het praktisch voordeel zoo goed zijne rechten heeft als de wetenschap.

Men bedenke wel, dat het hier eigenlijk maar een' schrijfwijze geldt, niet een verschil van opvatting en verklaring. Men bedenke daarbij nog, dat de genitief van het meervoud op *e* in het Mnl. gebruikelijk is van mannelijke en onzijdige substantieven, die tot de 2 eerste paradigmata van GRIMM of de *a*-declinatie behooren, en nog niet eens zonder uitzonderingen. De stammen op *u*, zooals *sonē* (Goth. *sunus*) hebben, zoover ik weet, doorgaans den genitief op *en*; die op

1) Daar de taal in deze oneigenlijke zamenstellingen den genitief van het meervoud voelt, staat het haar vrij, dien vorm te gebruiken, die thans gangbaar is, al zijn dan ook enkele dier oneigenlijke zamenstellingen ons van vroeger, met de toenmalige gestalte van den genitief overgeleverd.

i, zooals *liede*, bezitten de vormen op *e* en op *en*; *liede* of *lude* vinden we o. a. in MELIS STOKÉ IV, 188. 232. 666. 1013; *lieden* of *luden* I, 1004. IV, 851. V, 104. 863. MAERLANTS *Spieg. Hist.* III, 7, c. 46, 28. c. 48, 1. c. 62, 19. *Lancel.* II, 10674. 11532. Of dit nu ten laste der afschrijvers komt, doet niets ter zake, het is in allen gevalle dan toch voor den tijd van dezen bewijzend.

Wat de vrouwelijke woorden aangaat, deze hebben in de drie eerste declinaties altijd *en*, en niet alleen in het Mnl., maar ook in het Oud- en Middelhoogduitsch, Ags., Oud-friesch en Oud-Saksisch¹). In den genit. plur. van de vrouwelijke woorden der *i*-declinatie (paradigma: *daet* bij GRIMM) geldt soms *en*. Zoo MELIS STOKÉ IV, 712:

Heer Hertoghe, ic hadde deser *daden* (: verraden)
Niet belovet tot u waert.

Voorts IV, 60:

Daer men *dogheden* vele seit af.

In MAERLANTS *Spieg. Hist.* III, 7, c. 29, 52:

Daar men vele *dogeden* af gewaget.

Even eens c. 30, 4:

Want vele *dogeden* hem gevel.

1) Men denke niet, dat deze meervoudgenitieven op *en* (met de respectieve vormen in elk dialect) door verwarring zouden ontstaan zijn; neen, de Oud-Indische genitieven, minder duidelijk de Grieksche en Latijnsche in de 2 eerste declinaties, leeren het tegendeel en bewijzen, dat de vormen met en zonder *n* naast elkaar bestaan. In de genoemde gevallen houden onder de Duit-sche dialecten het Gothisch en het Oudnoordsch de *n* van den genitief verwijderd, alle overige dialecten bezitten ze.

Voorts *Lancel.* II, 13894:

Ic en quamer niet toe vort an
Wat *machten* dat icker toe hadde dan

Vgl. over dit alles GRIMMS Gr. I², 690, 691.

Ook vindt men in de voortbrengselen der Mnl. literatuur voorbeelden van een' meervoudgenitief op *en-*zelfs bij mannelijke en onzijdige woorden, die naar de 1ste en 2de declinatie volgens GRIMMS indeeling gaan.

Zie MAERLANTS *Spieg. Hist.* I, 6, c. 25, 3:

Die vele dierre *boeken* maecte.

Voeg hierbij c. 7, 43:

Ende makere was van vele *bouken*: (souken)

In I, 7, 47, 4:

Dierst alre *steen*en menechfoude.

Voorts komt III, 7, c. 10, 32 en 41; en c. 55, 62, de genitief van het meervoud *comingen* voor.

Een ander voorbeeld levert III, 8, 16, 46:

Hi seide, dat hi verstont wale
Der *wulven* ende der beesten tale.

En c. 27, 42:

Nochtanne datter binnen waren
Vele *duvelen* met haren scaren.

Van een onzijdig substantief komt voor *Lek. Sp.* III, 26, 69:

Ic en volghe u niet te male
Der *woorden* die ghi nu spreect.

(Zoo naar den text.)

Hierbij MELIS STOKE IV, 57:

Cume haddi der *jaeren* viere.

Bij de woorden op *er*, die hun meervoud sterk op *s* kunnen vormen, geeft GRIMM t. a. p. den genit. plur. *ers* als regel op; men kan eene bevestiging van dezen regel vinden in *Lancel.* II, 10694 en 10732, waar de meervoud genitief *ridders* voorkomt; overeenkomstig hiermeê *porters* in MEL. STROKE VIII, 1153; *Hollanders* in IX, 759. 813.

Op hierboven aangetogen plaatsen, *Kar. de Gr. en XII p.* II, 134 en *Winter ende Somer* 51, bewijzen *voglen gescreye* en *voghelen sanc* den vorm op *en*, zoo niet voor den dichter, dan toch voor den afschrijver. *Vogele-zang* en *vogelen-zang* staan ongeveer op dezelfde wijze tot elkander, als in het Grieksch *δρεστροφος* tot *δρειβάρης*; want *δρεσι* is de oudere, *δρει* de nieuwe dat. sing. van *δρος*. Even als de oude gen. plur. *kinder* in *kinderliefde*, bleef de oude dat. sing. *δρεσι* alleen in samenstelling behouden.

Ik eindig, in het bewustzijn, dat er bij de behandeling onzer composita nog veel andere vragen te beantwoorden zijn, vragen, die ik nauwelijks heb aangeroerd. Het lag dan ook maar in mijn plan om eene verklaring te geven van enkele substantievische zamenstellingen, en wel van diegenen, die het regelmatigst gevormd zijn. Op volledigheid kan een werk over de zamenstellingen in onze taal eerst dan aanspraak maken, indien het de gebruikelijkste composita alphabetisch, zoowel naar het eerste, als naar het laatste lid, gerangschikt behandelt; GRIMM is ons in zijne „Grammatik” hierin voorgegaan. Evenwel, wie eene betere manier kent, moge ze in toepassing brengen; niemand is in de wetenschap aan de methode zijner voorgangers gebonden, het allerminst in die wetenschap, wier

grondvester deze woorden uitsprak: nicht alle meine behauptungen können stich halten, doch, indem man ihre schwäche entdecken wird, andere wege sich sprengen, auf denen *die wahrheit, das einzige ziel redlicher arbeiten* und das einzige, was in die länge inhält, wann an den namen derer, die sich darum beworben, wenig mehr gelegen sein wird, endlich hereinbricht; was uns das schwerste war, darf der nachwelt kinderspiel, kaum der rede werth scheinen, alsdann ergibt sie sich neuen lösungen, wovon wir noch keine ahnung hatten und kämpft mit hindernissen da, wo wir alles abgethan wähten”.

A A N H A N G S E L.

Op bl. 24 beloofde ik op de verwantschapswoorden op *r* te zullen terugkomen. Vooral wilde ik er op wijzen, dat het enkelvoud dezer woorden slechts schijnbaar indeclinabel is, daar de *s* wel degelijk in den genitief bestaan heeft en eerst verdwenen is na de onmiddellijke aanraking met de *r*. Zelfs in het Sanskrit is de gen. sing. van *pitar*, *mâtar*, *bhrâtar* enz. *pitâr*, *mâtâr*, *bhrâtâr* enz., voor *pitârs*, *mâtârs*, *bhrâtârs* en dit weêr voor *pitâras*, *mâtâras*, *bhrâtâras*. Het Grieksch heeft omgekeerd den vollen casusuitgang behouden en de affeidingsvocaal in genitief en datief weggeworpen, zegt dus *πατρός*, *μητρός* voor *παιτερός*, *μητερός*; in den accusatief weêr *πατέρα* = Skr. *pitâram*; *μητέρα* = *mâtâram*. In den nom. plur. *πατέρες* = Skr. *pitâras*; *μητέρες* = *mâtâras*. Met den Griek-

schen gen. sing. *πατρός* komt geheel en al overeen het Vedische *pitrás*. In het Latijn is de afleidingsvocaal overal weggeworpen, *patris, patri, patrem, patres* enz. De Gothen zeggen *bróthrs, svistrs*, vormen, welke naar Gothische phonetische regelen voor *bróthras, svistras* staan. De Gothen behandelen dus deze woorden in den genitief en datief als de Grieken, Romeinen (ten deele de Indiërs vóór den tijd der klassieke literatuur), terwijl de overige Duitsche dialecten in dit opzicht nader bij het eigenlijke Sanskrit komen. Het allernaaste bij de Sanskritvormen *pitur bhrátur* staan de Oud-noordsche, die ook de afleidingsvocaal in *u* overgegaan vertoonen. De Nominatief is *fadhr (fadhír), bródhur (bródhír)*, de genitief *fódhur, bródhur*. Voor den vergelijkend-taalkundige behoeft het niet opgemerkt te worden, dat het Oud-Noordsch en het Sanskrit geheel onafhankelijk van elkander tot denzelfden vorm gekomen zijn, al gingen ze beiden van één grondvorm uit. Deze grondvorm is, wat den gen. sing. betreft het zuiverste in het Oud-Sloveensch bewaard gebleven, als we het zeldzame *πατέρος, μητέρος* niet in aanmerking willen nemen. De gen. sing. toch van *brati, mati, dúshiti* is *bratere, matere, dúshtere*; de slot-*s* is afgevallen, naar den algemeenen regel van het Oud-Sloveensch, dat geen woord op een consonant mag uitgaan.

De reden der afwisseling tusschen *pitrás* en *pitur*, tusschen *πατέρος* en *πατρός*, (oorspronkelijk ook tusschen *bródhur* en *bróthr(a)s*) ligt in de verspringing van het accent.

N A B E R I C H T.

Na het afdrukken viel ons eene plaats uit NOORDEWIERS *Nederduitsche regtsoudheden* onder het oog, waardoor de op bl. 7 in eene noot geopperde gissing, nl. dat het dorp *Apeldoorn* naar een verloren *apeldor*, „appelboom” zou genoemd zijn, even als *Apelteren*, tot zekerheid wordt. De bedoelde regels zijn te vinden in bovengenoemd werk, op bl. 366, en luiden aldus: „Andere boomen (nl. waaronder gericht werd gehouden) zijn meer zeldzaam. Die men aantreft zijn: *dennen; berken; vlier-, perenboom; hagedoorn; rozenboom. Nijh. Bijdr. 8. 3. 184; appelboom te Appeltere en Apeldoorn, v. d. B. in de J. Mag. 4. 129;*” enz. De oorsprong van de benaming dezer Geldersche dorpen is meteen opgehelderd. Tevens komen we door het meêgedeelde tot de gevolgtrekking, dat ook in onze taal, of wil men voorzigtiger zijn, in den tongval der Veluwe, een *apeldor* = appelboom bestaan heeft. Of dit *apeldor* in andere Nederlandsche bronnen wordt aangetroffen, is me niet bekend, en het zal me aangenaam zijn, hierover ingelicht te worden.

